

УЯВЛЕННЯ НАСЕЛЕННЯ ПРО СОЦІАЛЬНІ ОЗНАКИ СТАРОСТІ ТА ВІК ВИХОДУ НА ПЕНСІЮ

У статті розглядається проблема вікової межі виходу на пенсію для жінок і чоловіків в українському пенсійному законодавстві. Аналіз даних громадської думки в 24-х європейських країнах, включаючи Україну, дає змогу зробити висновок про можливість збільшення віку виходу на пенсію для українських громадян відповідно до загальноєвропейської тенденції.

В статье рассматривается проблема возрастной границы выхода на пенсию для женщин и мужчин в украинском пенсионном законодательстве. Анализ данных общественного мнения в 24-х европейских странах, включая Украину, позволил сделать вывод о возможности увеличения возраста выхода на пенсию для украинских граждан в соответствии с общеевропейской тенденцией.

The paper addresses the problem of age limit for male and female retirement in the Ukrainian pension legislation. The analysis of data from public opinion survey conducted in 24 European countries (including Ukraine) led to the conclusion that possibility of increasing the retirement age for Ukrainian citizens exists, in accordance with overall European trend.

Ключові слова: пенсійний вік, реформування пенсійної системи, ідеальний вік виходу на пенсію.

Ключевые слова: пенсионный возраст, реформирование пенсионной системы, идеальный возраст выхода на пенсию.

Keywords: retirement age, retirement system reform, the ideal retirement age.

Поряд з багатьма іншими соціальними проблемами, які доводиться постійно вирішувати українській державі в останні десятиліття, удосконалення, реформування

пенсійної системи було і залишається актуальним до сьогодні. Реформування пенсійної системи, що розпочалося у 2004 р. і продовжене новим пенсійним законом 2011 р., мало своєю метою створення нової, сучасної страхової трирівневої пенсійної системи, яка б гарантувала пенсіонерам пенсії, адекватні їх трудовому внеску, істотно б підвищила розмір їх пенсій, посилила б стимули до праці працюючого населення, збалансувала б інтереси пенсіонерів (отримувати гарантовану, достатню для нормального існування пенсію) і працюючого населення, яке робить пенсійні відрахування в пенсійний бюджет.

1 січня 2004 р. в Україні набрав чинності Закон “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”, яким до пенсійної системи України були запроваджені принципи соціального страхування. Водночас були законодавчо оформлені та введені додаткові недержавні пенсії. Разом ця реформована структура становитиме трирівневу пенсійну систему: першим рівнем є солідарна система загальнообов’язкового державного пенсійного страхування; другим рівнем будуть додаткові обов’язкові індивідуальні пенсійні рахунки; третім рівнем – добровільне приватне пенсійне страхування. Впровадження другого рівня поки що відкладається, а третій рівень, добровільне приватне пенсійне страхування, діє з 2004 р. Ці реформи заклали основу для створення в Україні змішаної державно-приватної, солідарно-накопичувальної системи.

Наступним кроком був Закон України “Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи” (від 8 липня 2011 р.), який затвердив найостанніші на даний час параметричні пенсійні реформи. Сутність цих реформ можна стисло викласти так.

➤ Законом підвищено пенсійний вік для жінок до 60 років (поступово, по шість місяців щороку). Для жінок установлений трирічний перехідний період, щоб вони могли вибрати, за яким пенсійним законодавством вони отримуватимуть пенсію за віком – за старим або новим, що, у разі вибору відтермінування виходу на пенсію, перед-

бачає більший розмір пенсії. Зокрема, якщо особа відтерміновує вихід на пенсію, то збільшення розміру пенсії становитиме 6% за кожний з перших п'яти років додаткової праці і 9% – за кожний рік, починаючи з шостого.

➤ Трудовий стаж, потрібний для призначення пенсії в повному розмірі, збільшений до 30 років для жінок і до 35 років для чоловіків.

➤ Мінімальний страховий стаж, необхідний для призначення будь-якої пенсії, також збільшений (з 5 до 15 років).

➤ Пенсійний вік для державних службовців-чоловіків підвищений до 62 років.

➤ Максимальна заробітна плата для розрахунку внесків установлена на рівні, який становить 17 прожиткових мінімумів.

➤ Максимальна пенсія за цим законом встановлена на рівні десяти прожиткових мінімумів.

➤ Пенсії державних службовців віднині розраховуються як 80% посадового окладу, а не 90%.

➤ Впроваджені також зміни для військовослужбовців: їм необхідно робити внески протягом тривалішого періоду служби: даний закон передбачає поступове збільшення вислуги років для військовослужбовців до 25 років.

➤ Депутати парламенту вже не отримуватимуть більшу пенсійну допомогу порівняно з іншими громадянами.

Ці пенсійні реформи вже діють і сприятимуть покращенню фінансової сталості 1-го рівня пенсійної системи. На жаль, загалом, реформування пенсійної системи відбувається дуже повільно, не збалансовано з особливостями функціонування економіки країни, також переважає страх приймати непопулярні у населення рішення.

У 2014 р. Пенсійний фонд України обслуговував 10 396 853 пенсіонери, що вийшли на пенсію за віком [1]. Середній розмір їх щомісячної пенсії становив 1521,59 грн, що тільки не значно перевищує прожитковий мінімум (на 01.01.2014 р. він дорівнював 1176 грн). Але й ці дуже не-

великі гроші Пенсійний фонд не може забезпечити без додаткового фінансування з державного бюджету.

Наразі найсерйознішою проблемою є надзвичайно великі державні витрати на пенсійне забезпечення (у 2010 р. – приблизно 16% ВВП), які майже вдвічі більші за середній обсяг державних видатків на пенсійне забезпечення у країнах ЄС. Крім того, більша частина цих коштів витрачається на відносно молодих і здорових людей, які в інших європейських країнах не мали б права на пенсію [2].

Реформи 2011 р. щодо підвищення пенсійного віку для жінок (до 60 років) і збільшення страхового стажу (до 35 років для чоловіків і 30 років для жінок) є доволі вдалим соціально-політичним кроком українського уряду, але надто обережним з огляду на європейську практику виходу працівника на пенсію, яка наведена у *таблиці 1*.

У багатьох європейських країнах, як і в Україні, відбувається процес “старіння населення”, зростає частка осіб пенсійного віку, що веде до збільшення навантаження на працездатне населення і до значних відрахувань з державного бюджету на допомогу Пенсійному фонду. Так, з Державного бюджету України на фінансування пенсійних програм протягом 2013 р. було виділено 83,2 млрд грн, зокрема, 61,5 млрд грн у вигляді дотацій на виплату пенсій, надбавок і підвищення пенсій і 21,8 млрд грн – на покриття дефіциту Пенсійного фонду [3]. Тому основним результатом пенсійних реформ, проведених у країнах Західної Європи, стало законодавче підвищення пенсійного віку в більшості цих країн до 65 років як для чоловіків, так і для жінок, а також пропорційний розподіл пенсійних внесків між роботодавцями та працівниками.

Вихід на пенсію жінками і чоловіками в 65 років практично став нормою для країн Західної Європи. Винятком була Франція, яка тривалий час зберігала рубіж виходу на пенсію в 60 років. Але й вона у 2010 р. збільшила цей показник до 62 років, як для жінок, так і для чоловіків. З урахуванням негативних демографічних тенденцій, що є типовими для цих країн (зниження народжуваності, зменшення чисельності працездатного населення і збільшен-

Таблиця 1**Пенсійний вік та середня тривалість життя на пенсії у країнах Європи***

Країна	Пенсійний вік		Середня тривалість життя на пенсії	
	Жінки	Чоловіки	Жінки	Чоловіки
Бельгія	65	65	19,1	14,2
Велика Британія	65	65	23,1	15,7
Ірландія	65	65	22,9	14,7
Ісландія	67	67	14,5	10,8
Іспанія	65	65	18,5	14,3
Італія	65	65	24,9	24,9
Нідерланди	65	65	16,7	12,4
Німеччина	65	65	20,8	16,8
Португалія	65	65	17,0	13,0
Франція	62	62	24,9	19,8
Україна	60	60	13,1	2,9

*Джерело: Міжнародний пенсійний вісник. – 2009. – № 2. – С.6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : (<http://www.pension.kiev.ua>)

ня чисельності населення старших вікових груп), уряди більшості країн Західної Європи планують у майбутньому підвищувати пенсійний вік майже до 67 років. Наприклад, Ісландія вже збільшила пенсійний вік для своїх громадян до 67 років.

У ситуації, коли Україна має дуже мало резервів для поповнення коштів Пенсійного Фонду, а в той же час наявна тенденція до зменшення чисельності працездатного населення (яке “годує” сучасних пенсіонерів) уряд буде вимушений прискорити рух пенсійних реформ у бік збільшення віку виходу на пенсію. Вірогідно, дії уряду у цьому напрямі будуть непопулярні серед населення України, але, як свідчить досвід інших країн, вони дійсно необхідні. У зв’язку з цим постає запитання: “Що саме населення України думає з приводу оптимального, бажаного віку для завершення трудової кар’єри та виходу на пенсію?” (табл. 2).

Друга дуже важлива обставина, яку потрібно знати для того, щоб проводити соціальну політику у цьому напрямі, –

які уявлення має населення України стосовно бажаного віку виходу на пенсію і чи відрізняються вони від уявлень і поглядів населення країн Європи, які вже у своєму пенсійному законодавстві прийняли непопулярні закони щодо підвищення пенсійного віку як для жінок, так і для чоловіків.

Дані Європейського соціального дослідження 2007 р. (табл. 2) дають нам підстави зробити висновок: настрої українців щодо бажаного (ідеального) віку виходу на пенсію і, таким чином, віку, коли людина завершує працювати, дуже подібні, незважаючи на те, що українці наразі мають найменший у Європі вік виходу на пенсію. Бажаний для українського населення вік виходу на пенсію – для жінок 53,3 року, для чоловіків – 56,4. Практично населення всіх європейських країн, що брали участь в опитуванні, бажає завершити свою пенсійну кар'єру значно раніше, ніж це передбачає їх пенсійне законодавство. Особливо рано мріють закінчити працювати мешканці Австрії, Ірландії і Швейцарії, для них ідеальним віком виходу на пенсію є: для жінок – 41–44 років, для чоловіків – 48–50 років. Треба розуміти, що це явище пов'язано не з лінощами у респондентів з цих країн, а з такими цінностями постмодерного суспільства, як бажання і в похилому віці мати цікаве і повноцінне життя з акцентом на розвиток особистості та задоволеність життям.

Але для нас практичну цінність має висновок, що українському уряду не слід боятися приймати непопулярні дії в царині збільшення пенсійного віку. Це загальна світова тенденція, вона не збігається з мріями і настроями населення будь-яких країн, але є необхідною з економічних обставин.

Річ у тому, що український уряд проводить пенсійну реформу дуже повільно, політичні амбіції, популістські гасла керівників держави та побоювання непопулярних у народі заходів беруть гору над економічною необхідністю їх прийняття до дії.

Ще на початку 90-х років аналітики Світового банку пропонували українському уряду рішучіше проводити пен-

Таблиця 2

Уявлення населення країн Європи щодо ідеального віку виходу на пенсію для жінки та чоловіка*, 2007 р.

<i>Країна Європи</i>	<i>Жінки</i>	<i>Чоловіки</i>
Австрія	42,9	48,8
Бельгія	54,7	58,1
Болгарія	58,1	59,3
Велика Британія	52,0	56,3
Данія	50,9	52,7
Естонія	50,5	54,7
Ірландія	41,8	50,7
Іспанія	54,3	56,8
Кіпр	57,0	60,5
Латвія	52,8	50,9
Нідерланди	56,9	58,1
Німеччина	47,2	53,1
Норвегія	61,4	62,7
Польща	51,1	54,8
Португалія	54,8	54,7
Росія	52,2	53,5
Румунія	52,4	57,0
Словаччина	51,3	54,0
Словенія	51,3	54,1
Угорщина	56,2	57,7
Україна	53,3	56,4
Фінляндія	56,3	57,7
Франція	54,3	58,6
Швейцарія	44,1	48,1
Швеція	53,6	56,3

*Середнє значення.

сійні реформи і, у тому числі, збільшити вік виходу на пенсію для українців. Вони також звертали увагу на той факт, що дуже ранній вихід на пенсію, суто автоматично за пенсійним віком, є причиною того факту, що майже чверть із 11 млн пенсіонерів за віком продовжували працювати, маючи і пенсію, і заробітну плату. Тому пропонувалося підвищити вік виходу на пенсію чоловікам до 65 років і жінкам до 62 років. Але український уряд так і не зважився на ці реформи і час був втрачений.

Розділ третій

Таблиця 3
Уявлення населення країн Європи про вік,
з якого починається старість жінки/чоловіка, 2007 р.

<i>Країна Європи</i>	<i>Жінки*</i>	<i>Чоловіки*</i>
Австрія	60,9	43,0
Бельгія	64,9	38,7
Болгарія	59,4	44,1
Велика Британія	64,7	66,3
Данія	60,8	42,7
Естонія	56,0	36,1
Ірландія	66,0	66,0
Іспанія	64,4	42,3
Кіпр	52,8	47,1
Латвія	50,6	51,8
Нідерланди	68,3	67,6
Німеччина	57,6	39,1
Норвегія	68,3	69,3
Польща	60,7	62,6
Португалія	63,7	63,2
Росія	57,2	59,7
Румунія	56,7	59,6
Словаччина	58,8	60,1
Словенія	57,9	57,0
Угорщина	58,3	61,3
Україна	57,3	60,3
Фінляндія	64,7	36,2
Франція	68,9	69,5
Швейцарія	57,7	45,4
Швеція	62,8	62,9

*Середнє значення.

У ситуації прийняття управлінських рішень щодо віку виходу на пенсію громадян будь-якої країни показник – що думає населення щодо віку, коли починається старість чоловіка та жінки (табл. 3), їх уявлення про це – є більш показовим та надійним, ніж уявлення населення щодо ідеального (бажаного) віку виходу на пенсію.

Думка населення України щодо віку, коли починається старість, збігається з чинним пенсійним законодавством і особливо з практикою виходу на пенсію, яку ми наразі

Таблиця 4

**Думка населення країн Європи щодо ситуації коли жінка/
чоловік продовжує працювати після 70 років, 2007 р.**

Країна Європи	Жінки*			Чоловіки*		
	Більшість не схвалили б це**	Більшість не заперечували б	Більшість схвалили б це	Більшість не схвалили б це**	Більшість не заперечували б	Більшість схвалили б це
Австрія	53,9	33,9	6,2	43,4	40,3	10,2
Бельгія	70,7	24,1	4,9	55,8	35,8	7,9
Болгарія	59,0	25,9	3,8	51,3	32,3	6,8
Велика Британія	33,9	56,5	8,0	23,9	64,5	11,1
Данія	23,4	33,9	39,4	15,2	39,2	42,8
Естонія	36,5	51,0	9,0	27,4	55,8	13,5
Ірландія	40,2	51,4	4,9	28,9	57,1	9,5
Іспанія	66,2	28,2	2,4	57,8	37,0	2,9
Кіпр	66,0	28,3	1,1	51,2	40,9	2,3
Латвія	53,2	34,0	4,9	46,2	38,0	6,0
Нідерланди	56,3	31,7	10,0	44,6	39,2	14,5
Німеччина	54,8	37,8	3,4	47,0	43,6	6,4
Норвегія	17,5	40,8	41,1	14,8	39,5	45,1
Польща	53,6	37,9	5,1	43,6	43,2	9,6
Португалія	44,8	38,6	11,4	41,5	40,6	12,3
Росія	52,1	34,5	7,0	38,9	36,3	17,3
Румунія	53,8	32,5	7,5	42,3	38,1	11,4
Словаччина	67,3	28,1	2,3	56,7	36,8	3,8
Словенія	68,6	25,5	3,1	63,4	32,7	2,8
Угорщина	57,5	36,1	2,5	55,7	37,9	3,8
Україна	61,4	21,8	8,2	52,8	26,8	13,2
Фінляндія	44,9	32,6	20,6	38,3	37,2	23,0
Франція	72,1	24,3	2,7	66,7	28,4	4,9
Швейцарія	54,1	37,1	5,3	48,1	42,8	6,7
Швеція	43,6	39,2	14,4	39,0	44,2	14,4

*Відхилення від 100% за рахунок тих, хто не надав відповіді на запитання.

**Об'єднані дані відповідей: "відкрито не схвалили б" і "не схвалили б, але й не демонстрували б це".

маємо. Згідно з пенсійним законом 2011 р. на пенсію зараз виходять жінки приблизно такого ж віку, як опитані українці визначили межу, коли настає старість людини (57,3 року). Для чоловіків, на думку опитаних, це – 60,3 року.

Цікаво, що населення Західної Європи має тенденцію визначати для жінок більш високий вік настання старості, ніж для чоловіків (українці навпаки). Відомо, що жінки живуть у середньому на 9–11 років довше, ніж чоловіки (цей показник коливається залежно від країни проживання). Тому думка перших є більш реалістичною і вона є базовою для прийняття рішення щодо однакового віку виходу на пенсію для жінок та чоловіків, що є практикою для більшості європейських країн. *З цієї точки зору розтягування на 10 років перехідного періоду виходу на пенсію для жінок (по півроку за рік) є занадто обережним, а також таким, що не відповідає складній економічній ситуації в державі.*

Звісно, кожне суспільство виробляє певні вікові норми стосовно того, що повинна робити людина в кожний віковий період свого життя, які соціальні ролі повинні бути головними для неї на цьому відтинку життя. Але в сучасних умовах вже немає і не може бути жорстких вікових обмежень для кожної соціальної ролі, у тому числі й до ролі працівника. Пенсіонери як група є неоднорідними як за фізичним станом, так і за рівнем освіти та кваліфікації. В умовах стрімкого старіння суспільства, скорочення когорти працюючого населення суспільство може розглядати пенсіонерів як “золотий запас” економіки країни. Чи є готовим населення України до цієї думки стосовно пенсіонерів? За даними Європейського соціального дослідження 2007 р. (табл. 4), уявлення населення України щодо ситуації, коли людина працює і тоді, коли їй понад 70 років, є доволі жорстко стереотипізовані і негативні щодо оцінки такої ситуації. Такої думки дотримується більшість опитаних (61,4% не схвалюють, коли жінка працює у цьому віці, та 52,8 % не схвалюють працю чоло-

віка після 70 років). Узагалі, цей стереотип є дуже поширений і в інших європейських країнах (Франція, Словенія, Угорщина, Бельгія), але для таких соціально орієнтованих країн, як Данія і Норвегія присутність цього стереотипу в уявленнях населення стосовно вікових обмежень праці вже не є типовою. Тільки кожний шостий мешканець цих країн не схвалює, коли чоловік працює після 70 років та кожний п'ятий – цю ситуацію стосовно жінки цього віку. У такому напрямі потрібно трансформувати й уявлення населення України стосовно праці людей похилого віку.

Література

1. *Пенсійний фонд* України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pfu.gov.ua/pfu/doccatalog/document?id=215123>
2. *Стратегічна доповідь* щодо пенсійної реформи в Україні. Європейський центр політики та досліджень у галузі соціального забезпечення, 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www/mlsp.gov.ua>
3. *Пенсійний фонд* відзвітував про виконання бюджету за 2013 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://economics.unian.ua/soc/900007-pensiy-niy-fond-vidzvituvav-pro-vikonannya-byudjetu-za-2013-rik.html>